

KADOC

Documentatie- en Onderzoekscentrum
voor Religie, Cultuur en Samenleving
Interfacultair centrum K.U.Leuven

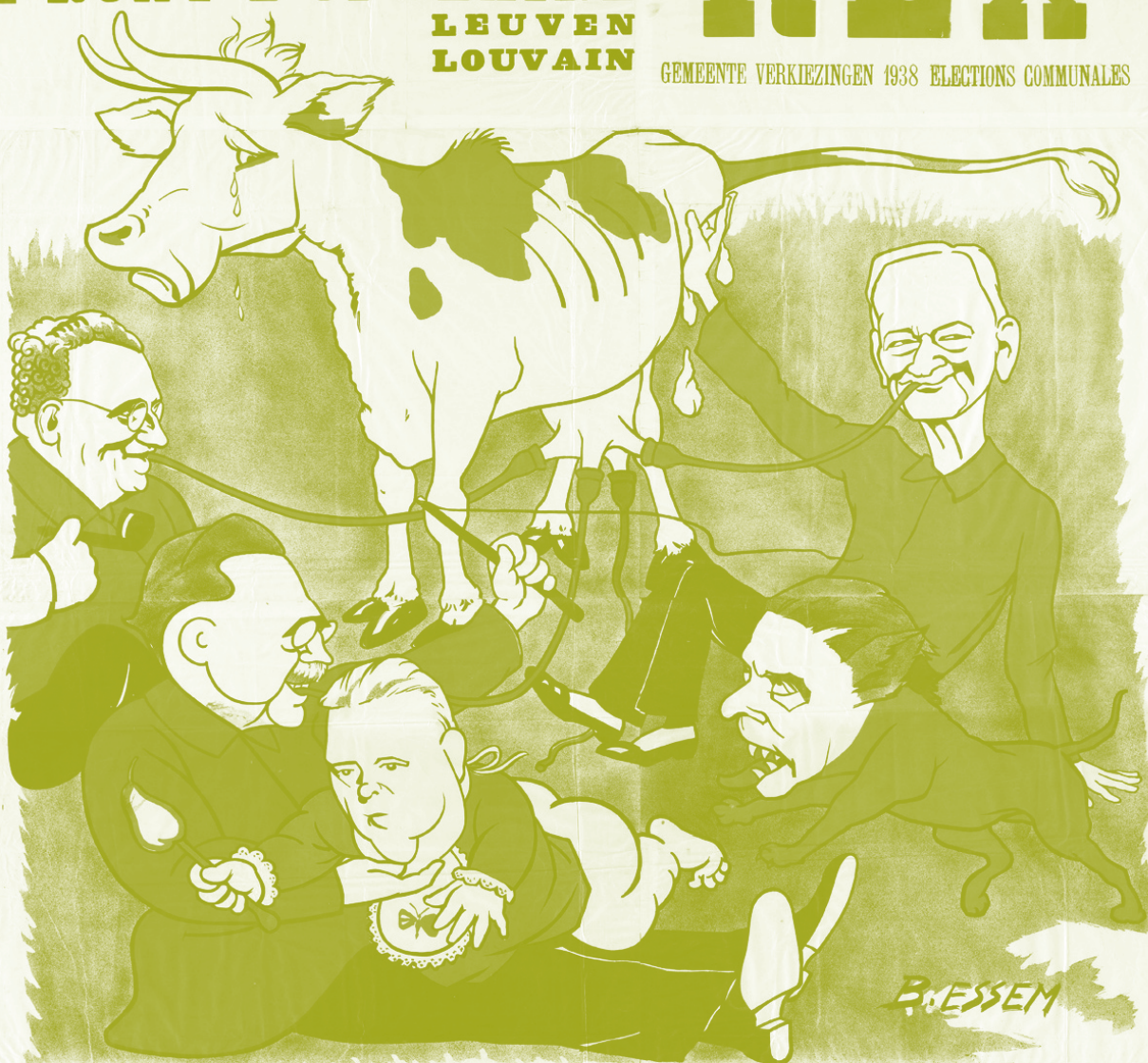
NIEUWSBRIEF

01|02|03|04|05|06|07|08|09|10|11|12|2006

**VOLKS FRONT
FRONT POPULAIRE
LEUVEN
LOUVAIN**

REX

GEMEENTE VERKIEZINGEN 1938 ELECTIONS COMMUNALES

BRESSEM

LASTENDETALEER! CONTRIBUABLES! GEMEENTE VOTER?

Werkten mee aan dit nummer / Lieve Claes / Jan De Maeyer / Rajesh Heynickx / Peter Heyrman / Magda Pluymers / Piet Veldeman / Luc Vints

Vormgeving / Alexis Vermeylen

Druk / Peeters, Herent

Verschijnt tweemaandelijks / wordt op aanvraag kosteloos toegezonden

Kantoor van afgifte / 3000 Leuven 1

Verantwoordelijke uitgever / Emiel Lamberts / Schoonzichtlaan 52 / B- 3020 Herent

KADOC / Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving

Adres / Vlamingenstraat 39 / B - 3000 Leuven

Telefoon / +32 (0) 16 32 35 00

Fax / +32 (0) 16 32 35 01

E-mail / postmaster@kadoc.kuleuven.be

Internet / <http://kadoc.kuleuven.be>

Giften voor KADOC / kunnen worden overgemaakt op rekeningnummer 432-0000011-57 van de KU.Leuven met vermelding 'gift KADOC TQO-MECEN1-P3610'.

Vanaf 30,00€ wordt een fiscaal attest bezorgd.

Cover: een verkiezingsaffiche (detail) van Rex uit 1938. Rex klaagde de schandalige praktijken van de traditionele partijen aan. Deze affiche komt uit de KADOC-collectie.

- 4 ISAAR(CPF)
Alweer een afkorting, maar één met perspectief
- 6 Aan de kiezers
Gemeenteraadsverkiezingen in Leuven, 1830-2006
- 11 Mens, verhaal van een wonde
Tentoonstelling
- 12 Het hybride modernisme van het interbellum
Twee colloquia, twee invalshoeken
- 16 KADOC-seminaries

6	6	6
11	12	12

ISAAR(CPF)

Alweer een afkorting, maar één met perspectief

Eind april 2006 werd in het Antwerpse AMVC-Letterenhuis de Nederlandsestalige versie van de internationale beschrijvingsnorm ISAAR(CPF) voorgesteld, dit op een studiedag van de Vlaamse Vereniging van Bibliothecarissen, Archivarissen en Documentalisten (VVBAD). Na lange overwegingen werd de Engelstalige benaming vertaald als Internationale Norm voor Archivistische Geautoriseerde Beschrijvingen van Organisaties, Personen en Families. Beslist een mondvul, maar de vlag dekt zeker de lading. ISAAR biedt veel perspectieven, ook voor de ontsluiting van het door KADOC bewaarde erfgoed.

Kort samengevat zou men kunnen stellen dat ISAAR bindende richtlijnen en een structuur biedt voor de opmaak van geautomatiseerde gegevensverzamelingen waarin steekkaarten van personen, organisaties en families worden samengebracht. Zulke steekkaarten noemt men doorgaans "authority records". Bibliothecarissen waren de eersten om ervan gebruik te maken. Het gaf hun de mogelijkheid om in catalogen beschrijvingen van bijvoorbeeld monografieën te koppelen aan de juiste auteur. De eerste "authority files" in de jaren 1970 bevatten basisgegevens die toelieten om vooral personen en in mindere mate instellingen en verenigingen ondubbelzinnig te identificeren, bijvoorbeeld aan de hand van de officiële naam, naamsvarianten, het geboorte- of stichtingsjaar, de overlijdensdatum, sommige registratiecodes enzovoort.

Archivarissen voelden lange tijd geen nood aan de inzet van geautomatiseerde instrumenten (bijvoorbeeld databanken) voor de ont-

sluiting van hun materiaal. De onmiddellijke kostenbesparing door de invoering van informatietechnologie leek veel kleiner dan in de bibliotheekwereld, waar bijvoorbeeld gezamenlijk kan worden gecatalogeerd en ook geautomatiseerd wordt verworven en ontleend. Pas in de jaren 1990 kwamen de eerste gespecialiseerde softwarepakketten voor archiefbeschrijving op de markt. Ongeveer tegelijkertijd werden binnen de sector ook eigen normen en uitwisselingsformaten ontwikkeld.

Archieven worden echter niet gecatalogeerd, maar geïnventariseerd. In tegenstelling tot de bibliothecaris of de documentalist ontsluit de archivaris in principe geen afzonderlijke documenten. Archiefbestanddelen ontleen hun betekenis aan het groter geheel waarin ze zijn opgenomen, aan de handelingen van de persoon, familie of structuur die ze heeft gevormd. Isoleert men archivalia uit die context, dan wordt hun interpretatie moeilijk of zelfs onmogelijk. Archivarissen besteden daarom veel aandacht aan (het herstel van) de structuur van een archief. Een goede archiefbeschrijving biedt daarenboven een correcte en gedetailleerde contextsituering, een beschrijving van de functies en handelingen van de persoon, organisatie of familie die het archief heeft gevormd, zijn/haar biografie of geschiedenis, structuur, activiteiten, functies enzovoort. Het is daarom evident dat in geautomatiseerde archiefbeschrijvingssystemen, naast steekkaarten van de archieven en hun bestanddelen, ook een prominente plaats moet worden voorzien voor authority records, bijvoorbeeld (maar niet exclusief) van de archiefvormers. De authority records van de archivaren zijn ook uitgebreider dan deze gebruikelijk in de bibliotheeksector.

Vertaling

Voor de beschrijving van archieven ontwikkelde de Ad Hoc Commission on Descriptive Standards van de International Council on Archives (ICA) in 1994 de General International Standard Archival Description, afgekort ISAD(G). In 1999 werd die norm herzien en in 2004 kwam een Nederlandse vertaling tot stand. Van haar zusternorm ISAAR(CPF), bedoeld voor de aan de beschrijvingen gekoppelde authority records, werd in 1996 een eerste versie gepubliceerd. Na de herziening in 2001-2004 werd de tekst naar het Nederlands vertaald door een Nederlands-Vlaamse werkgroep, waarin ook KADOC actief participeerde. Die vertaling werd in april gepubliceerd, inclusief een hele resem voorbeelden.

ISAAR(CPF) bestaat uit vier velden: Identiteit, Beschrijving, Relaties (met gegevens over relaties met andere organisaties, personen en/of families) en Beheer. Ieder veld bestaat op zijn beurt uit een aantal beschrijvingselementen, in totaal 27. Voor een beschrijving zijn vier elementen verplicht: *soort entiteit* (organisatie, persoon of familie); de *geautoriseerde naam* van de entiteit; de *bestaansperiode* van de entiteit; en de *identificatiecode* van de geautoriseerde beschrijving. De overige elementen zijn facultatief.

Internationale normen worden door de praktijkhouders op het terrein soms ietwat meewarig onthaald. Het potentieel van en de nood aan bindende internationale richtlijnen worden niet onmiddellijk gezien en men vreest de bijkomende werkdruk en formaliteiten die de toepassing met zich meebrengt. Ook de duurzaamheid van dergelijke internationale richtlijnen wordt soms betwijfeld. Dat is ook bij ISAAR(CPF) het geval. Niemand betwist echter dat door middel van normen de (internationale) uitwisseling van gegevens wordt bevorderd. De van ISAAR(CPF) afgeleide XML-norm Encoded Archival Context (EAC) biedt ter zake heel wat perspectieven. Bovendien groeit het

inzicht dat met genormeerde contextbeschrijvingen impulsen kunnen worden gegeven aan de publieks- en onderzoeksgerichte ontsluiting van het archivalische erfgoed.

Pragmatische aanpak

Door archiefbeschrijvingen te koppelen aan gevalideerde informatiegehele aangaande archiefvormers en daarmee verbonden personen, organisaties en instellingen, wordt het brede publiek beter gediend. Ze gidsen studenten en andere vorsers eenvoudiger naar de voor hen relevante documenten. Die gebruikers zullen ook sneller in staat zijn om de ontstaansgeschiedenis van die bronnen correct te interpreteren. De aanmaak van geautoriseerde beschrijvingen door archivariissen en/of bevoegde historici biedt ook garanties inzake de correctheid van de betrokken contextuele informatie, gewogen door de historische kritiek. Binnen de overvloed van gegevens die via het internet op ons wordt afgestuurd, kunnen de authority records en contextuele apparaten van archiefinstellingen uitgroeien tot betrouwbare referentieapparaten.

Dat bij de implementatie van ISAAR(CPF) een stapsgewijze, pragmatische aanpak is aangevoelen, bewijzen de reeds bestaande of geplande toepassingen in Vlaanderen, bijvoorbeeld de op stapel staande vernieuwde Agrippa-databank van AMVC-Letterenhuis, het authority-systeem van eFloris (Stadsarchief Antwerpen) en de ODIS-databank, een gezamenlijk instrument van diverse Vlaamse privaatrechtelijke archiefcentra, waaronder de initiatiefnemers ADVN, Amsab-ISG, KADOC-K.U.Leuven en Liberaal Archief. In dat laatste apparaat, via <www.odis.be>, kan u alvast ISAAR-conforme uitvoerformaten van biografische en organisatiesteekkaarten vinden. De vertaalde standaard kan u raadplegen op <www.vvbad.be/isaar.html>.

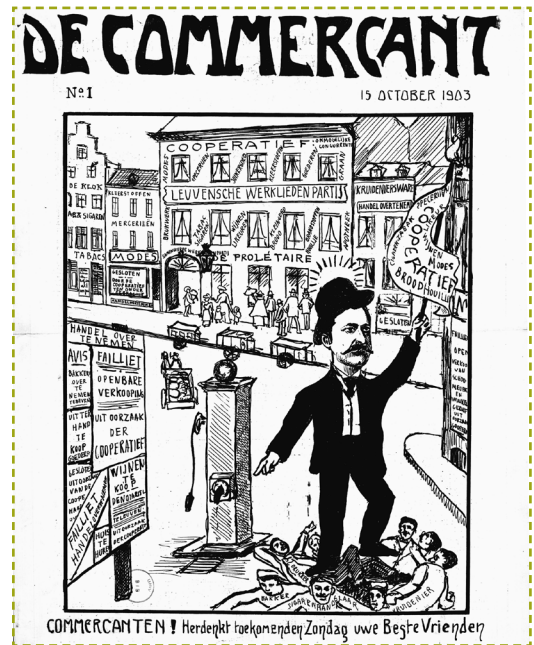
Peter Heyrman

Aan de kiezers

Gemeenteraadsverkiezingen in Leuven, 1830-2006

Zowel het Leuvense stadsarchief als KADOC bewaren een ruime en rijke verzameling electoraal drukwerk. Naar aanleiding van de komende gemeenteraadsverkiezingen organiseren beide instellingen samen een tentoonstelling over de lokale verkiezingen in Leuven van 1830 tot 2006. KADOC brengt een chronologisch overzicht. Het gaat daarbij niet om een nauwkeurige historische reconstructie van de gemeentepolitiek in Leuven (en de fusiegemeenten). Wel krijgt de bezoeker via kiesbladen en pamfletten, affiches en films een indruk van het kiessysteem, van de partijen en hun evolutie en van de kwesties die in de electorale strijd aan bod kwamen. In het stadsarchief worden enkele thema's gepresenteerd die sedert 1830 geregeld opduiken in de lokale verkiezingspropaganda: de rol van de vrouw, de personencultus, Leuven als Vlaamse stad, het stadhuis als icoon, kartelvorming en lokale 'gevoeligheden'.

De collecties verkiezingspropaganda van beide instellingen hebben een eigen geschiedenis. Die van het Leuvense stadsarchief gaat terug tot 1830 en ontstond uit de behoefte van het stadsbestuur om op de hoogte te blijven van wat er leefde in de publieke opinie. Daarom had het schepencollege een abonnement op de lokale pers. Via dat kanaal werden tot in het interbellum kiesbladen en pamfletten verdeeld. Bovendien werd tot in de jaren 1970 een politiereglement toegepast waardoor het stadsbestuur een exemplaar ontving van elke affiche die in de stad werd verspreid. Zowel de kranten met de kiespropaganda als de affiches kregen een plaats in het stadsarchief, waar beide collecties nog

verder aangroe(d)en. De verkiezingsdocumentatie van KADOC kwam tot stand in het verlengde van en is verbonden met verschillende organisatie- en persoonsarchieven. Zo bevat het archief van oud-burgemeester Alfred Vansina een schat aan kiesbladen vanaf 1946. Bovendien bewaart KADOC de kiespropaganda die vanaf ca. 1970 tot ca. 2000 werd verzameld door professor Wilfried Dewachter. De collecties van beide instellingen werden voor deze tentoonstellingen nog aangevuld met stukken uit het Algemeen Rijksarchief (Brussel), Amsab-ISG (Gent), het Liberaal Archief (Gent), de Centrale bibliotheek van de K.U.Leuven en het Vlaamse Filmarchief.

Illustratie: een katholiek kiesblad tegen de socialistische coöperatie in 1903, uit de collectie Vervliet-Henderick van de Centrale bibliotheek van de K.U.Leuven.

Het kiesstelsel sinds 1830

In de pandgangen van KADOC worden van bijna alle gemeenteraadsverkiezingen die sinds 1830 zijn georganiseerd, kiesbladen, pamfletten of affiches gepresenteerd. Daaruit leren we bijvoorbeeld dat tot 1893-1894 het cijnskiesstelsel gold: alle mannen van 21 jaar of ouder die een bepaalde hoeveelheid cijns of belasting betaalden, hadden stemrecht. Dat betekende dat slechts een heel klein percentage van de Leuvense bevolking een stem kon uitbrengen. In 1848 bijvoorbeeld hadden 1355 Leuvenaars, of slechts 4,4% van de totale bevolking, stemrecht. In 1883 werd het "capacitaire stemrecht" ingevoerd, waardoor de eerste niet-cijnskiezers konden deelnemen aan de (gemeenteraads- en provinciale) verkiezingen. Wie lager onderwijs had gevolgd of een kieseexamen met goed gevolg had afgelegd, kreeg stemrecht voor die verkiezingen. Voor Leuven betekende de inbreng van de bekwaamheidskiezers een stijging van het kiezerskorps met meer dan 40%. Aan de gemeenteraadsverkiezingen van 19 oktober 1884 konden nu in totaal 3.832 kiezers deelnemen. Dat bekwaamheidsstemrecht betrof sociale organisaties bij de kiesstrijd. Ze stimuleerden hun leden om het bekwaamheidsdiploma te behalen.

De gemeenteraadsverkiezingen van 1895 vonden plaats volgens het algemeen meervoudig stemrecht. Alle mannen die dertig jaar waren of ouder en drie jaar in de gemeente woonden, kregen stemplicht. Het aantal kiesgerechtigden in Leuven steeg daardoor tot 6713. Bovendien kregen sommige kiezers - gehuwde huisvaders met een degelijke woning, kiezers die hogere middelbare en universitaire studies hadden doorlopen, grondeigenaars, ... - een of meerdere bijkomende stemmen. In de socialistische kiesbladen werd dat nieuwe systeem verketterd als onrechtvaardig. Ze kwamen op voor het (gewone) algemeen stemrecht. Dat kwam er in 1921: alle mannen en ook vrouwen van 21 jaar en ouder konden vanaf dan aan de gemeenteraadsverkiezingen

AEN DE KIEZERS,

De welmeenende Kiezers zyn verzocht van zich op
Zondag 20 Augusty 1848, te willen begeven by d'heer
Vanbilloen, Brusselsche-straet N.º 172, om 5 uren
s'avonds, ten einde het Candidatuer van d'Heeren
LANDELOOS en DEBUSSCHER te ondersteunen.

Drukkery van MASSAR-MEYER.

deelnemen (dat in tegenstelling met de parlementsverkiezingen, waaraan de vrouwen pas na de Tweede Wereldoorlog konden deelnemen). Later kwamen er nog kleine wijzigingen aan het gemeentelijk kiessysteem: de leeftijdsverlaging tot 18 jaar (1969), stemrecht voor niet-Belgen uit de Europese Gemeenschap (1994) en voor vreemdelingen van buiten de Europese Unie (2006).

Partijpolitiek op papier en tegen de muur

De eerste kiesblaadjes maken duidelijk dat er nog niet onmiddellijk van partijstrijd sprake was. Die blijkt in 1848, wanneer de Association électorale oproept tot steun aan de uitgesproken liberale kandidaten, terwijl meer unionistisch gezinden voorstanders zijn van een samenwerking van liberalen en conservatieven en oproepen te stemmen voor allen die opkomen "pour le bien être des Bourgeois". De liberalen behaalden een ruime meerderheid en zij zullen tot de Eerste Wereldoorlog haast onafgebroken de Leuvense gemeentepolitiek beheersen. Opvallend is ook hoe zij

Illustratie: een kiesblaadje uit 1848 uit het stadsarchief van Leuven.

zich in de jaren 1850 en 1860 afzetten tegen de katholieke Leuvense universiteit, die vereenzelvigd wordt met de "klerikale" katholieke partij. Die treedt pas echt op de voorgrond vanaf 1878, als het nationale thema van de schoolstrijd de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen beheerst. In 1887 doen de socialisten hun intrede in de kiesstrijd. De Proletaar, hun coöperatieve maatschappij, ontbreekt niet in de kiespropaganda en vormt een doorn in het oog van de katholieken. Die profileren zich als de partij van de orde tegenover de socialistische "omwentelaars", met wie de liberalen meermaals een kartel vormen.

Tijdens het interbellum verandert de kiespropaganda van aanzijn. Waar voordien de kiesbladen en pamfletten overheersten, verschijnen nu kleurrijke affiches in het straatbeeld en lijkt de campagne professioneler te worden.

De drie traditionele partijen krijgen nu concurrentie uit Vlaams-nationalistische hoek en ook het rechts-populistische Rex dingt in Leuven naar de gunst van de kiezers en treedt in 1938 zelfs in het bestuur. Dat wordt trouwens niet meer beheerst door de liberalen. Die zijn nu de derde partij, waarmee de katholieken (1921-1932) of de socialisten (1932-1938) een coalitie vormen.

Na de Tweede Wereldoorlog treedt de Christelijke Volkspartij (CVP) op de voorgrond, die zich als nieuwe en jonge partij profileert tegenover de socialisten (BSP), de liberalen (later PVV) en (in 1946) de communisten. Opvallend bij de traditionele partijen is de toename van een meer 'gepersonaliseerde' campagne. Belangrijke thema's in de kiespropaganda in de jaren 1950 en 1960 zijn de stadsvernieuwing (of -verwaarlozing, naarlange de partij die in het bestuur zit) en de problematiek van werk in eigen streek. Vanaf het midden van de jaren 1960 verandert het politieke landschap regelmatig. Nieuwe partijen - de Volksunie, de scheurlijst Leuven's Belang, kleinere linkse partijen, het groene Agalev tot en met het Vlaams Blok - of oude partijen in een nieuwe gedaante doen, al dan niet tijdelijk, hun intrede in de (door de fusie van 1977 verruimde) kiesarena, elk met zijn eigen thema's. Tot 8 oktober zullen hun kiesbladen, net zoals in de negentiende eeuw, de brievenbussen vullen en zullen hun affiches, zoals sinds ca. 1920, tijdens de verkiezingen het straatbeeld bepalen.

Illustratie: links: een kiespamflet van de CVP n.a.v. de eerste gemeenteraadsverkiezingen na de Tweede Wereldoorlog, uit het archief van oud-burgemeester Alfred Vansina, dat op KADOC wordt bewaard. Rechts: een affiche van de Verenigde Katholieken n.a.v. de gemeenteraadsverkiezingen van 1938, uit de KADOC-collectie.

WAAROM TOCH HOUDEN ONZE SOCIALISTISCHE SCHEPENEN ZOOZEER AAN DIE STADSBEENHOUWERIJ?

STADSBEENHOUWERIJ

LEUVENAARS WEG MET DAT **SCHANDAAL** EN STEM T VOOR DE **VEREENIGDE KATHOLIEKEN!**

Illustratie: "de overstromingen" (rechts) en "de gasfabriek" (boven), lokale Leuvense thema's bij de gemeenteraadsverkiezingen van respectievelijk 1899 en 1932. Uit het Archief Schollaert-Helleputte, bewaard in het Algemeen Rijksarchief in Brussel, en de affiche-collectie van het stadsarchief.

Vrouwen en andere gevoeligheden

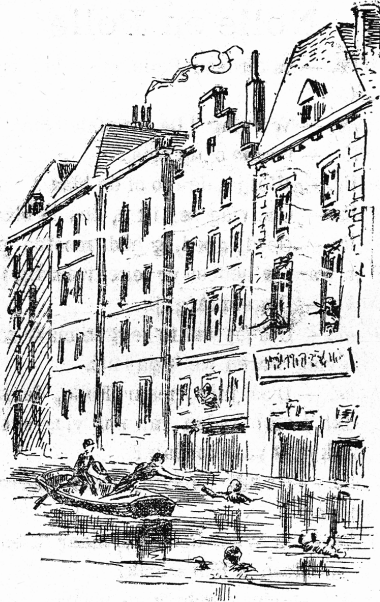
In het Leuvense stadsarchief worden enkele van de genoemde thema's die vanaf 1830 geregeld opduiken in de lokale verkiezingspropaganda, verder uitgediept: de rol van de vrouw, personencultus, Leuven als Vlaamse stad, lokale 'gevoeligheden', kartelvorming en het stadhuis als icoon.

De rol van de vrouw in de gemeenteraadsverkiezingen is uiteraard beperkt vóór 1921 en in de oudste kiespropaganda spelen de dames enkel een passieve rol. Na de Eerste Wereldoorlog krijgen ze gemeentelijk stemrecht en de "kiezeressen" worden al spoedig een belangrijke doelgroep. De (mannelijke) personencultus kent een bescheiden start op het einde van de negentiende eeuw en zal zoals gezegd vooral na de Tweede Wereldoorlog grotere proporties aannemen. Daaraan gekoppeld is het BV-schap: (voormalige) atletiekkampioenen (1970) en (bejaarde) wielerveden (1976) krijgen een plaats op de lijsten.

In de negentiende eeuw wordt de kiespropaganda in Leuven overwegend in het Frans gevoerd en in de stad zijn tweetalige pamfletten eerder zeldzaam. Dat verandert geleidelijk, maar nog tot in 1970 kan men tweetalig verkiezingsdrukwerk in Leuven aantreffen. Lokale gebeurtenissen spelen uiteraard een rol tijdens de verschillende kiescampagnes. Zo wordt de kiesstrijd van 1895 beheerst door de overstroming van 1891 en blijkt later de bouw van een zwembad (1958) of de aanleg van een autowegafrut (1982) de verkiezingsstrijd te beïnvloeden.

Anno 2006 is kartelvorming - samenwerking en afspraken tussen verschillende partijen - een bekend gegeven, maar ook voor de Eerste Wereldoorlog zijn politieke families, meer bepaald liberalen en socialisten, samen naar

Kiezers van St-Jacob

Aan wien hebt gij de tijdstippelijke overstromingen te danken die uwe parochie teisteren?

Aan de liberalen !

Aan wien hebt ge den ongelukkigen toestand uwer straten te danken?

Aan de liberalen !

de stembus gegaan. Dat 'huwelijk' is een dankbaar onderwerp voor de katholieke verkiezingspropaganda. Het uiteindelijke doel van elke gemeenteraadsverkiezing is de macht in het stadhuis. Heel wat kiesblaadjes verwijzen in hun titel of met een illustratie naar dat gebouw als symbool van traditie en continuïteit en als metafoor voor het bestuur van de stad dat bedreigd wordt door de politieke tegenstanders.

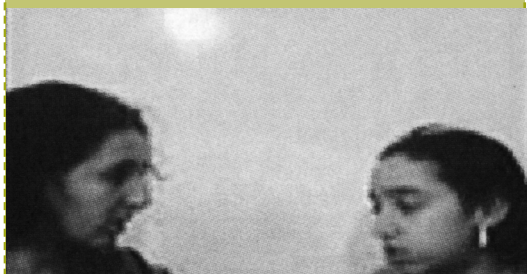
Beide tentoonstellingen zijn nog tot 7 oktober gratis toegankelijk. De precieze openingdagen en -uren vindt u op www.leuven.be/archief en <http://kadoc.kuleuven.be>.

Luc Vints m.m.v. Piet Veldeman

Mens, verhaal van een wonde Tentoonstelling

Onze collega's van het CRKC (Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur, Parkabdij, Heverlee) organiseren in samenwerking met het SMAK Gent en de K.U.Leuven het tentoonstellingsproject "Mens, verhaal van een wonde". Hedendaagse kunstwerken, waarvan sommige speciaal voor dit initiatief werden gemaakt, stellen verspreid over de stad en in en rond de Parkabdij de beproefde mens centraal, met zijn kleine en grote vreugden, verdriet en verlies, hoop en waardigheid. In bijgevoegde folder vindt u de nodige informatie over die tentoonstelling, die loopt van 16 september tot 19 november 2006.

Ook KADOC neemt deel aan dat project. In de kapel is een videotriptiek te zien van de Frans-Algerijnse, in Londen wonende kunstenares Zineb Sedira. "Mother Tongue" brengt een portret van drie generaties vrouwen (dochter/moeder/grootmoeder in dialoog) waarin identiteit en taal centraal staan.

Het hybride modernisme van het interbellum

Twee colloquia, twee invalshoeken

In de recente cultuurhistorische en kunsttheoretische literatuur wordt de modernistische kunst uit de eerste helft van de twintigste eeuw niet meer louter als een toonbeeld van rationalisme gezien. Die al te eenvoudige lezing is vervangen door een ontleding van de complexe culturele, sociale en ook religieuze achtergrond van de modernistische esthetica. Een geloof in de instrumentele rede, de orde en het functionalisme sloot niet uit dat mythe, geschiedenis en spiritualiteit belangrijk waren voor de ontwikkeling van de modernistische kunst en architectuur. Meer nog, die aspecten blijken zelfs cruciaal te zijn geweest. Recent wijdde KADOC twee internationale colloquia aan dat onderzoeksveld. Op 12 en 13 mei ging in de Koninklijke Vlaamse Academie van Kunsten en Wetenschappen van België (Brussel) "Refiguring Modernism. Jacques Maritain's Neo-Thomist Aesthetics and European Modernist Art Circles during the Interwar Period" door. Op 9 en 10 juni vond in de Leuvense Letterenfaculteit een congres plaats onder de titel "Making a New World? Re-forming and designing Modern Communities in Interwar Europe". Beide bijeenkomsten waren initiatieven van de internationale FWO-Onderzoeksgemeenschap "Cultural Identities, World Views and Architecture in Western Europe 1815-1940", waarvoor KADOC de coördinatie verzorgt.

Tijdens het congres "Refiguring Modernism" werd de receptie en perceptie van de Franse katholieke filosoof Jacques Maritain (1882-1973) in Europese modernistische kunstenaarskringen bestudeerd. Maritains cultuurkri-

tische werk (*Antimoderne* uit 1922, *Religion et Culture* uit 1930) en zeker zijn neothomistische kunstfilosofie (*Art et Scolastique*, 1921; verschillende herdrukken) fascineerden in de jaren 1920 en 1930 veel modernisten. De componist Igor Stravinsky ging bij Maritain te rade om zijn kunsttheorie te formuleren en overwoog een bekering tot het katholicisme. Dat deed in de jaren 1920 ook de surrealist Jean Cocteau. Voor de pionier van het futurisme, de schilder Gino Severini, en voor Otto Van Rees, één van de eerste dadaïsten, - beiden bekeerlingen - vervulde Maritain de rol van geestelijk leidsman. En ook toen de promotor van de abstracte kunst Michel Seuphor medio jaren 1930 het katholieke geloof omarmde,

Illustratie: Jacques Maritain, gezien door Otto Van Rees, in De Gemeenschap, juni 1925. [Leuven, K.U.Leuven, Centrale bibliotheek]

ontbraken uitvoerige contacten met Maritain niet. Maar naast bewondering genereerde Maritain met zijn uiteenzettingen ook ergernis. De Franse filosoof werd ervan beschuldigd een charlatan te zijn die de moderne kunst onder de glazen stolp van het katholicisme wou plaatsen. Het feit dat Maritain zowel ophemeling als verguizing te beurt viel, werd tijdens het congres via twee wegen ontleed. Tijdens de eerste dag stonden de netwerken (vriendschappen en indirecte navolging) die Maritain over heel Europa uitbouwde, centraal. Zijn bekritisering (de visies van criticasters) vormde het leidmotief van de tweede dag.

Grandes amitiés?

Jacques Maritain lanceerde en cultiveerde de idee dat zijn leven bepaald werd door een reeks intense vriendschappen met kunstenaars en intellectuelen, “grandes amitiés”, die spontaan tot stand waren gekomen. Tijdens de eerste congresdag werd dat centrale motief in zijn leven gedemythologiseerd. Er werd aandacht gevraagd voor de strategische berekening die achter de vriendschapsbanden kon schuilgaan. Stephen Schloesser (Boston College, VS) toonde aan dat Maritain steeds meer energie in zijn vriendschapscontacten investeerde, omdat hij ervan overtuigd was geraakt dat enkel hij de woordvoerder en gids van een ontredderde generatie kon zijn. Zoals onder meer uit het referaat van Jan De Maeyer (KADOC-K.U.Leuven) duidelijk werd, was dat ook de reden waarom Maritain contacten uitbouwde met de Vlaamse expressionist Albert Servaes. Maritain ontdekte in Servaes een veelbelovend richtpunt om de religieuze kunst te moderniseren, maar verdedigde later - tot grote teleurstelling van Servaes - even gedreven Romes veroordeling van de kruisweg van Luithaegen.

De vriendschappen waren voor Maritain een effectief instrument om zijn ideeën over heel Europa te verspreiden. Zo bleek uit de uiteen-

zetting van Cécile Vanderpelen-Diagre (ULB, Brussel) dat Maritains impact op Franstalige Belgische katholieken enkel zo groot kon zijn, omdat hij steunde op enkele duurzame contacten waardoor zijn ideeën snel in tijdschriften en collegelessen doorsijpelden. Een gelijkaardig fenomeen viel in Nederland te bespeuren. Mathijs Sanders (Radboud Universiteit, Nijmegen) toonde aan dat de kring van jonge katholieke intellectuelen en kunstenaars die zich in het midden van de jaren 1920 rond het baanbrekende blad *De Gemeenschap* hadden verzameld, het tijdschrift aanvankelijk zelfs kortweg *Maritain* wenste te dopen.

Uit al die referaten trad allerm minst een eenvoudige Maritain naar voren. Zijn breed oeuvre, dat in de jaren 1920 en 1930 vaak werd herleid tot enkele slagzinnen, werd geregeld ingezet om tegenovergestelde standpunten te verdedigen. Het feit dat er toen verschillende toepassingen en interpretaties van Maritains ideeën in omloop kwamen, reveleert niet enkel de hoge inzetbaarheid ervan. Het onthult ook de reële nood aan oriënterende inzichten in modernistische middens. Maar in wat school dan juist de attractiviteit van de neothomistische denker? James Wilson (Notre Dame University, VS) argumenteerde in zijn lezing over de relatie tussen Maritain en de Ierse dichter Brian Coffey dat het antwoord moet worden gezocht in de mate waarin Maritains ontologie met die van de modernisten overeenstemde. Rajesh Heynicks (K.U.Leuven) betoogde dat in Maritains didactische retoriek en systematische denkstijl een verklaringsgrond ligt. Zo was het mogelijk dat er tussen de abstracte kunsttheorie van Michel Seuphor en Maritains neothomisme een aantal aanknopingspunten ontstonden (bijvoorbeeld de drang om achter het materiële een religieuze betekenis te ontdekken). Maar die overeenstemming bleek - zelfs bij de meest trouwe Maritain adepten - niet te impliceren dat de strikte wijze waarop Maritain zijn ideeën promootte, zonder meer werd geaccepteerd. Ook Seuphor raakte na verloop van

tijd in onmin met Maritain omdat de overlappingen tussen hun esthetica nooit absoluut waren: ze vertoonden wel sterke gelijkenissen, maar konden nooit identiek zijn.

Confrontatie en overeenstemming

Tijdens de tweede congresdag werd het denken van Maritain niet vanuit het perspectief van een (in)directe navolging afgewogen, maar werd het vanuit het model van de confrontatie geanalyseerd. Carlos Steel (K.U.Leuven) ging bijvoorbeeld na hoe Maritain de ideeën van de dertiende-eeuwse theoloog Thomas van Aquino manipuleerde om ze te doen aansluiten bij het katholieke cultuurproject dat hij in de twintigste eeuw wenste te realiseren. Even vruchtbaar en verhelderend waren de confrontaties van Maritain met tijdgenoten die ook op het terrein van de kunstfilosofie en cultuurkritiek actief waren. Een confrontatie van Maritains denkproject met dat van de Duits-Joodse filosoof Walter Benjamin (door Stéphane Symons, K.U.Leuven) bracht markante overeenkomsten aan het licht (bijvoorbeeld de wil om het sacrale in een onttoverde wereld te redden), maar hielp tegelijkertijd het strakke theologische denkpatroon van Maritain te duiden. Een inzicht dat in de bijdrage van Michael Einfalt (Universität Friburg, Duitsland) nog verder werd uitgediept. Einfalt maakte een vergelijking met de Franse literator André Gide en de Duitse criticus Robert Curtzeus en keek naar de manier waarop die drie denkers hun literatuuropvattingen wisten te structureren. Hij concludeerde dat Maritains openheid voor de laatste literaire ontwikkelingen nooit absoluut kon zijn, omdat zijn geloofsovertuiging de maat van zijn esthetica bepaalde.

Een ontleding van de veelsoortige perceptie en receptie die (het denken van) Maritain te beurt viel, helpt om het hybride karakter van het modernisme uit de eerste helft van de

twintigste eeuw te duiden. Modernistische kunstenaars konden niet zonder een metafysische duiding van schoonheid. Tegelijk wordt daardoor inzicht verworven in het gegeven dat binnen het modernisme een regressieve utopie, gedragen door het neothomisme, haar opwachting maakte. Archaische elementen, zoals een belangstelling voor de vrome middeleeuwen, bleken congruent te zijn aan een vooruitgangsgeloof. Het bestuderen van de figuur van Maritain helpt daarom om de religieuze dimensie van de esthetische theorievorming en cultuurkritiek van Europese modernisten in kaart te brengen, te vergelijken en te doorgronden.

Een reformistische attitude

Dat de kennis over modernistische kunst uit het interbellum kan worden hertekend, was ook de basisconclusie van het colloquium "Making a new World?"; dat veertien onderzoekers uit zes verschillende landen (voornamelijk architectuurhistorici en -theoretici) samenbracht. De insteek van dat congres was niet de perceptie en receptie van een denker, maar een conceptuele vraag: hoe operationaliseren uiteenlopende sociale en ideologische groepen tijdens het interbellum in hun architectuurpraktijk en -theorie de notie 'gemeenschap'? Want hoewel de ontwikkeling van de Europese avant-garde en stedenbouw tijdens het interbellum reeds uitvoerig werd bestudeerd, ging er nauwelijks aandacht uit naar de strategieën, vertogen en praktijken die door meer gematigde groepen of individuen werden ontwikkeld.

Door bepaalde moderne tendensen (bijvoorbeeld de efficiëntie van rationele processen) te onderschrijven, probeerden die groepen de ideologische, nationalistische of sociale gemeenschap waartoe ze behoorden, vorm te geven zonder daarmee de overgeleverde kennis en gewoonten van die gemeenschap uit te wissen. In de referaten werd daarom gefo-

cust op individuen en organisaties van wie de houding ten aanzien van de moderniteit kan worden getypeerd als een veeleer voorzichtig 'ja, maar'. Zij deelden met de avant-garde wel het verlangen om nieuwe architecturale vormen en ruimten te ontwerpen, maar volgden die niet in de radicale gedachtegang dat alle contradicties en verworvenheden van het moderne leven dienden te worden aanvaard. Zij ontwikkelden een reformistische attitude ten aanzien van een snel veranderende wereld: technologie en nieuwe vormen van massacommunicatie werden benut, maar steeds vanuit de idee dat een complete sociale of politieke revolutie niet aangewezen was. Zowel op materieel vlak als vanuit een verbeelde dimensie werd er geijverd voor een rustige transformatie van de samenleving en hun eigen gemeenschap in het bijzonder.

Illustratie: de Antwerpse Boerentoren, op het einde van de jaren 1920 gebouwd, was de eerste wolkenkrabber met een stalen skelet op het Europese continent. De inplanting in het oude stadsgedeelte gaf aanleiding tot contestatie, omdat een oud gemeenschapssymbool, de kathedraaltoren, werd overvleugeld. Daarom werd het ontwerp aangepast. Deze prentkaart komt uit de KADOC-collectie.

De notie 'gemeenschap' bleek tijdens het tweedaagse colloquium o.l.v. Hilde Heynen (K.U.Leuven) een soms lastig te thematiseren, maar niettemin vruchtbare startbasis te zijn voor een onderzoek naar hoe ideologische constructies de bouwpraktijk en het gebruik van of het denken over ruimte stuurden. De ontleding van dat brede proces van culturele positionering gebeurde vanuit twee grote denktrajecten. Op de eerste dag ging de aandacht uit naar de symbolische verbeelding van gemeenschappen. Er werd gefocust op de evolutie van het begrip 'gemeenschap' in het architectuurtheoretische discours (Hilde Heynen en Volker Welter, University of California); de rol van de beeldstatistiek (Charles Van den Heuvel, Universiteit van Maastricht) en de fotografie (Antoine Capet, Université de Rouen) werd onderzocht en er werd dieper ingegaan op het religieuze motief van de toren in de modernistische architectuurtheorie en -praktijk (Rajesh Heynicks, K.U.Leuven). Tijdens de tweede dag verschoof de aandacht van de verbeelde naar de materiële ruimte: hoe vormden interne kolonies (jeugdkampen, vakantieresidenties en kuuroorden) of voorsteden omlijnde plaatsen waar een bepaalde identiteit kon uitkristalliseren

(Tom Avermaete, Technische Universiteit Delft; Elizabeth Darling, University of Brighton; Marieke Kuipers, Universiteit van Maastricht).

Eén conclusie drong zich bij die reeks bijdragen op: het succes van een ideologische of levensbeschouwelijke groep kan niet eenvoudig worden gemeten aan de mate waarin ze een ruimte (ver)vormt en dus effectief een agenda weet op te leggen, maar veeleer aan de manier waarop ze zich stelselmatig weet aan te passen aan die omgeving. Traditie en moderniteit raakten immers zo sterk verstrengeld dat het niet meer opgaat om traditie en antimoderniteit als synoniemen te beschouwen. Zoals David Matless (University of Nottingham) argumenteerde, waren vooruitstrevende Engelse planologen er tijdens het interbellum op gericht om vooruitgang en conservering met elkaar te versmelten. Hun moderne tekeningen moesten bijdragen om hun nostalgisch verlangen naar een puur Engeland in te lossen. Kenny Cupers (Harvard University, VS) toonde in zijn referaat aan dat de rustieke look van de tenten van Amerikaanse jeugdbewegingen geen omvattende en correcte duiding van die 'kampeer-architectuur' oplevert. Jeugdkampen werden doorheen de tijd steeds meer het voorwerp van een grootschalig management en de ontwerpen waren technologisch geavanceerd.

Methodologische epiloog

Uit beide colloquia blijkt duidelijk dat het modernistisch kunstdebat niet eenduidig en homogeen was. Het werd bepaald door een spanningsveld tussen innovatieve en behoudende tendensen. Het colloquium over Maritain laat zien dat de fascinatie voor een traditionele religie allerm minst een marginaal randverschijnsel van het modernisme was, maar daarentegen juist de ontwikkeling ervan bepaalde. "Making a new World?" sloopte een ander hardnekkig lineair schema: het modernisme bestond niet enkel bij de gratie van

geniale *Einzelgänger* of elitaire clubs, het was ook een beweging die de ambities en spanningen van groepen (partieel) kon veruitwenden. De uitdaging van huidig en toekomstig onderzoek schuilt er niet in om die hybriditeit van het modernisme telkens opnieuw aan te wijzen, maar die verstrengeling van het radicaal nieuwe en een geheel van overgeleverde kennis te thematiseren en in zijn talrijke verschuivingen te ontleden. Met beide congressen werd er een stap in die richting gezet. De teksten worden door KADOC gepubliceerd.

Rajesh Heynickx

KADOC-seminaries

Zoals de voorgaande jaren organiseert KADOC ook tijdens het academiejaar 2006-2007 een reeks seminars onder de noemer "Religie en samenleving vanaf 1750". Ze vinden plaats in KADOC, Vlamingenstraat 39 te Leuven op donderdag van 17 tot 19u. Voor meer informatie en aanmelding kan u terecht op de KADOC-website.

Op 26 oktober spreekt Ewa Klekot (Universiteit Warschau). Zij focust op de "Image of the Sacred Heart of Jesus as the Crucial Element of Visual Identity of Modern Catholicism". Olaf Blaschke (Universiteit Trier) gaat op 7 december in op de "Secularization or the Revival of Confessionalism: The Second Confessional Age 1830-1970". In het voorjaar van 2007 komen Olivier Servais (UCL) en Callum Brown (Universiteit Dundee) aan de beurt. Servais zal zijn historisch-antropologisch onderzoek van de missioneringsactiviteiten van de jezuïeten bij de Canadese indianen in de negentiende eeuw toelichten. Brown zal spreken over "Secularisation, the Growth of Militancy and the Spiritual Revolution: Religious Change and Gender Power in Britain 1901-2001".